

Janina Kosman*

Z bibliotecznej półki: *Cosmographia* Sebastiana Münstera

Biblioteka Archiwum Państwowego w Szczecinie dysponuje jednym z większych wśród archiwów polskich, historycznym księgozbiorem, na który składają się stare druki, w tym wyodrębniona kolekcja druków ulotnych z XVI–XVIII w.¹. Gromadzenie i przyrost tego cennego księgozbioru związane były z aktywnością powołanego w 1824 r. Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza (*Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde*) oraz funkcjonowaniem powstałego w 1831 r. archiwum prowincjonalnego (*Provinzial Archiv für Pommern in Stettin*), w którym z czasem biblioteka towarzystwa znalazła swoje miejsce. W styczniu 1856 r. towarzystwo zawarło umowę z archiwum prowincjonalnym w Szczecinie, na mocy której jego biblioteka została przeniesiona do archiwum². Umowa ta przestała obowiązywać 1 kwietnia 1886 r., kiedy to zbiory biblioteczne towarzystwa wróciły ponownie pod jego zarząd. Na początku XX w. nastąpiło kolejne ich przeniesienie do archiwum prowincjonalnego, które otrzymało nową siedzibę przy ul. św. Wojciecha (Karkutschstr.)³.

---

* Dr Janina Kosman – prowadzi bibliotekę naukową Archiwum Państwowego w Szczecinie. Obszar zainteresowań badawczych to kultura książki oraz historia bibliotek pomorskich.

¹ Zob.: M. Frankel, *Zarys dziejów i informacja o zasobie biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 2002, Nr 16, s. 117–122; M. Frankel, *Zarys dziejów i informacja o zasobie biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, w: *Mundus archii mundus memoriae. Archiwum Państwowe w Szczecinie 1945–2005*, Szczecin 2007, s. 127–130; *Pomeranica XVI i XVII wieku w zbiorach biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, Katalog, oprac. J. Kosman, Szczecin 2013; *Pomeranica XVIII wieku w zbiorach biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, Katalog, oprac. J. Kosman, Szczecin 2016. Wspomniana kolekcja druków ulotnych jest rejestrowana w pięciotomowym wydawnictwie *Handbuch des personalen Gelegenheitsschrifttums in europäischen Bibliotheken und Archiven*. Bd 27–31: Stettin-Szczecin: Pommersche Stanislaw-Staszic – Bibliothek Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica – Staatsarchiv Archiwum Państwowe, oprac. K. Garber, S. Beckmann, S. Anders, Hildesheim 2013.

² M. Szukała, *Powstanie i działalność Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie w latach 1824–1918. Z dziejów pomorskiej nauki i kultury XIX i początku XX w.*, Szczecin 2000, s. 101–102.

³ J. Grzelak, *Długa droga do Karkutschstrasse. Lokale pruskiego Staatsarchiv Stettin w latach 1824–1901*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 2003, nr 17, s. 21–47.

Biblioteka towarzystwa dzieliła odtąd losy archiwum, którego pracownicy, będąc jednocześnie aktywnymi członkami towarzystwa pełnili też funkcję bibliotekarzy.

Narastające sukcesywnie zbiory biblioteczne służyły jako uzupełnienie zasobów archiwalnych. Szczególną rolę w rozwoju biblioteki odegrali darczyńcy, wśród których wymienić należy m.in. Juliusa Bohlena von Bohlendorfa (1820–1882), miłośnika historii i kolekcjonera. Całe kolekcje przekazali spadkobiercy rodzin Adelungów i Steinbrücków, jak też Julius Theodor Müller, asesor sądowy z Wiesbaden oraz regionalista, profesor Alfred Haas⁴. Zasób biblioteczny wzrastał również dzięki wymianie z innymi towarzystwami naukowymi i organizacjami o pokrewnym profilu działania.

Już z chwilą powstania archiwum prowincjonalne starało się gromadzić materiały o charakterze bibliotecznym, które początkowo traktowane były jako pomoc naukowa, a później również jako dopełnienie zasobu archiwalnego. Na te tzw. *litteraria* składały się głównie kroniki i opracowania historyczne, a także opracowania z archiwistyki, w tym periodyki archiwalne⁵.

Z bibliotecznego zasobu starych druków, który tematycznie możemy określić jako uniwersalny, wybieramy dzieło Sebastiana Münstera *Cosmographia: Beschreibung aller Lender*. Jest to księga wywołująca wiele rozmaitych tematów, wątków i refleksji. Termin kosmografia wywodzący się z języka greckiego składa się z dwóch członów: *kosmos* – świat, porządek, piękno i *grapho* – pisać. Była więc kosmografia opisywaniem świata. W średniowieczu kosmografią nazywano geografie opisową. Owa nauka zajmująca się opisem świata, integrowała rozmaite dziedziny – tak jak różnorodny był opisywany świat, malowany według ikonologii jako mężczyzna krzepko zaparty stopami w ziemię, w długiej, różnokolorowej szacie z wielką kulą na głowie⁶. W XV i XVI w. kosmografię odnoszono do prac geograficznych, których zwiastunem była *Kronika świata* Hartmanna Schedla (1493), bogato ilustrowana, wyposażona w mapy, widoki i opisy miast. Pierwsze drukowane kroniki pojawiły się w latach 70. XV w. i obejmowały dzieje całego świata lub były to kroniki regionalne w językach

⁴ Zob.: *Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik po zasobie archiwalnym. Akta do 1945 roku*, oprac. zbior.: R. Gaziński, P. Gut, M. Szukała, Warszawa–Szczecin 2002, s. 424–426.

⁵ L. Turek-Kwiatkowska, *Z dziejów służby archiwalnej. Archiwa na Pomorzu Zachodnim w latach 1808–1914*, Warszawa 1968, s. 135–142.

⁶ C. Ripa, *Ikonologia*, Kraków 2002, s. 387.

narodowych. Kosmografie Martina Waldseemüllera (1507) i Petrusa Apiana (1524) wreszcie S. Münstera (1544) staną się wzorem dla innych tego typu opracowań⁷.

Odkrycia geograficzne okresu renesansu pozwoliły wyjść poza granice swojego kraju. Zetknięcie z inną kulturą i obyczajem pokazywało, że istnieją inne sposoby życia, niż europejskie. Przystawiano wówczas treść dzieł uczonych starożytnych, a odrodzenie idei Ptolomeusza stanowiło granicę między geografiami średniowieczną a nowożytną⁸. Wynalazek druku sprawił, że idee geograficzne starożytnych, nabrały nowego znaczenia, druk przyspieszył też obieg informacji i zmniejszył przestrzeń. Przekazywane materiały stały się bardziej dostępne, łatwiejsze do przewożenia. Dzięki coraz większej ich powszechności, rzesze czytelników w różnych miejscach mogły zapoznać się z tym samym tekstem niemal równocześnie. W takim właśnie czasie wychodzi *Cosmographia* Sebastiana Münstera. Jej autor nazywany niemieckim i szwajcarskim uczonym, urodził się w niewielkim mieście Palatynatu-Nadrenii w 1488 r., wg starszych źródeł w 1489 r., zmarł w 1552 r., w Bazylei⁹. Jak na człowieka swojej epoki przystało odznaczał się niezwykłą wszechstronnością, był bowiem teologiem, hebraistą, geografem, kartografem, astronomem, matematykiem, tłumaczem i edytorem, profesorem na uniwersytetach w Heidelbergu i Bazylei. W Bazylei poślubił też wdowę po drukarzu, co ułatwiło mu przygotowywanie do druku swoich prac. Wypowiadając się w wymienionych wyżej dyscyplinach przygotował około 75 publikacji, wśród których *Cosmographia* zajmuje miejsce szczególne. Księga przynosząca opis ówczesnego świata, trafiała w gusta i upodobania ludzi renesansu, ciekawych nowych lądów dzięki rozszerzeniu horyzontów geograficznych. Pierwsze wydanie liczące ponad 600 stron, zawierało 48 map, w tym nowe odzwierciedlenie Europy, wykonane przez samego autora. Kolejne udoskonalane i wzbogacane nowymi mapami i widokami miast, osiągały już ponad tysiącstronicową objętość. Ostatnie wydanie przygotowane przez bazylejską firmę Henric-Petri w 1628 r. utrwaliło obraz świata na około 1800 stronach. Dzieło zawierało sześć ksiąg w których kolejno przedstawione zostały: podstawy wiedzy geograficznej i matematycznej, Europa południowa i zachodnia, Niemcy, Europa północna i wschodnia, Azja,

⁷ Zob. J. Babicz, W. Walczak, *Zarys historii odkryć geograficznych*, Warszawa 1970.

⁸ M. Świrko, *Zarys historii kartografii*, Lublin 1999, s. 86–112.

⁹ Allgemeine Deutsche Biographie Bd. 23, Leipzig 1886, s. 30–33.

Afryka. Czytelnik mógł tutaj znaleźć wiele rozmaitych informacji także z zakresu życia społecznego, obyczajowości, wierzeń, zwyczajów. Była więc *Cosmographia* kompendium wszelakiej wiedzy.

Statystyki nie są zgodne co do liczby wydań. Najczęściej podaje się iż w latach 1544–1628 w oficynie Henric-Petri wydrukowano około 60 tysięcy egzemplarzy i wylicza 46 edycji w tym 27 wydań niemieckich i 19 tłumaczeń (8 łacińskich, 3 francuskie, 3 włoskie, 4 angielskie, 1 czeskie). Część z nich wykonano poza Bazyleą. Podawane są też i inne wartości, czyli 21 wydań niemieckich w 50 tysiącach egzemplarzy, 5 łacińskich w 10 tysiącach egzemplarzy, 6 francuskich, 2–3 włoskie, 1 czeskie, 7 angielskich¹⁰.

Mówiąc, iż była kompendium wiedzy wszelakiej można jako przykład przywołać dawną Livonię dla której *Cosmographia* przedstawiała wartość nie tylko geograficzną. W wydaniu z 1550 r. pojawiła się modlitwa *Ojczy nasz* w języku łotewskim. Było to więc dzieło ważne dla drukowanego słowa łotewskiego, bowiem język łotewski został tu po raz pierwszy utrwalony w druku¹¹. W gąszczu wielu wiadomości o Livonii można było przejrzeć się jak w krzywym zwierciadle. Autor bowiem w tym wydaniu, które prawdopodobnie było ostatnim do którego osobiście nanosił poprawki, ironizował w temacie mody, konkretnie zaś sposobu ubierania się Ryżanek. W okresie Renesansu przywiązywano wagę do stroju, który był wyznacznikiem prestiżu społecznego. Münster krytycznie odniósł się do zbytniego przepychu w stroju ogłaszając, iż mieszkanki Rygi nosząc w nadmiarze jedwabie, aksamity i wiele rozmaitych ozdób wyglądają jak zapustne straszysła.

Księgę przyjęto – jak mówił sam autor – z wielkim uznaniem i trzeba było wydać ją ponownie. Lecz i tego nie było dość, choć księgę wzbogaciłem licznymi dodatkami; zewsząd przysyłają książki, biskupi i miasta uzupełnienia dodające w ich mniemaniu blasku ich narodowi, rządowi czy miastu. Więc pomna-

¹⁰ Por.: V. Hantzsch, *Sebastian Münster. Leben, Werk, wissenschaftliche Bedeutung*, w: *Abhandlungen der Königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*, Bd. 41, Leipzig 1898; s. 153–156; K.H. Burmeister, *Sebastian Münster – Versuch eines biographischen Gesamtbildes*, in *Basler Beiträge zur Geschichtswissenschaft*, Bd. 91, Basel und Stuttgart 1963, s. XV–XVI; Sebastian Münster, Namenspatron des Ingelheimer Gymnasiums http://archiv.smg-ingelheim.de/schulpage/sebastian_muenster_namenspatron/die_kosmographie.htm [data dostępu 2.10.2017].

¹¹ K. Świerkowski, *Wilno kolebką drukarstwa łotewskiego*, „Ateneum Wileńskie” czasopismo naukowe poświęcone badaniom przeszłości ziem WXL, Wydawnictwo Wydziału III Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, Wilno 1932, s. 184.

za się księga szybko do trzeciego wydania przygotowując się w obu językach niemieckim i łacińskim [...] ¹².

Cosmographia rzeczywiście pomnażając się w licznych wydaniach, wędrowała po Europie stając się ówczesnym bestsellerem. Była jedną z najbardziej poczytnych książek swoich czasów, sumującą wiedzę o ówczesnym świecie. Cieszyła się wielkim powodzeniem również w Polsce, a podobno było też polskie wydanie o którym jednak nie mamy wiadomości. Joachim Lelewel pisząc o tym *co pod nazwiskiem geografii i statystyki* znajduje się w bibliotece przy Uniwersytecie Warszawskim, dzieło Münstera, wymienił wśród książek, które *pięknie w uchu uczonego brzęczą* ¹³. Opis Polski w tej księdze pozostawia jednak wiele do życzenia. Autor bowiem *pozszywał [...] to, co wybrał z dawniejszych pisarzy polskich czy obcych [...] i wątle te wiadomości tu i tam treścią historyczną przeplatał* ¹⁴. *Obszar kraju przeważnie lesisty: klimat chłodny, północny. Domy budują murowane i wyprawiają przeważnie glinę. Ludność bystra, uprzejma dla obcych, ma jednak wielki pociąg do picia. Wina jednak nie znają i piją napój z pszenicy i innych zbóż* ¹⁵.

Tymczasem w okresie Renesansu Polska była coraz bardziej świadoma swego miejsca w Europie. Pochwałę kraju wypowiadało wielu ówczesnych europejskich humanistów.

Tak więc [...] *nie była „Kosmografja” jednak wolna od wad i usterek [...] Obok bowiem rażącej pobieżności w opisie państw pierwszorzędnych oraz traktowania narówni rzeczy błahych z ważnymi, ujemne wrażenie sprawia i tem, że autor z widowym upodobaniem dostarcza czytelnikowi anegdot i bajek nieprawdopodobnych, zasięgniętych ze źródeł małej wartości naukowej* ¹⁶. Zarzutów było więcej, a to do słabej czytelności map, a to do kiepskiej jakości ilustracji, czy też uświęconej dla tych czasów praktyki polegającej na tym, iż ta sama rycina, wielokrotnie reprodukowana przedstawiała różne miasta lub osoby. Tym sposobem Stralsund udawał Szczecin, a *ilustracja znów wykładu profesora na Uniwersytecie Jagiellońskim użyta była przedtem w opisie Bazylei i Tybingi* ¹⁷. Jak zauważył Andrzej Banach: *Czytelnika ówczesnego nie interesowała być może sprawa, jak dane miasto rzeczywiście w swych szczegółach wy-*

¹² W. Konczyńska, *List Sebastjana Münstera do Stanisława Łaskiego i garść szczegółów w związku z jego Kosmografją*, Kraków 1936, s. 7.

¹³ J. Lelewel, *Biblijograficznych ksiąg dwoje*, T. 2, Warszawa 1826, s. 392.

¹⁴ W. Konczyńska, *List Sebastjana Münstera...*, s. 12.

¹⁵ Tamże, s. 13–14.

¹⁶ Tamże, s. 6.

¹⁷ Tamże, s. 15.

gląda, skoro sprawdzenie otrzymanych wiadomości było i tak niewykonalne, lecz szukał on w książce podniety dla swej ubogiej wyobraźni, by móc marzyć o dalekich krajach i stworzyć sobie własne przedstawienie grodów odległych i tajemniczych. Ryciny są więc przede wszystkim ozdobą książki i nierealność, niedookreśloność, szkicowy charakter są ich największym czarem¹⁸.

W poszczególnych edycjach dodawano nowe mapy, uzupełniano treści, ale nie nadążały one za dokonującymi się zmianami. I nie był to problem tylko tego wydawnictwa. Zważywszy zaś, iż autor stawiał sobie zadanie przedstawienia świata, zużytkowując wiadomości z wielu rozmaitych dziedzin, nie mogło obejść się bez pomyłek i błędów. W *Cosmographii* mamy do czynienia z przedstawieniami morskich potworów, występują tu rozmaite dziwności, bajkowe zwierzęta, wszystko to zadowalało czytelniczą potrzebę sensacji, co jest zjawiskiem znanym i nam współcześnie. Czynnikiem ekonomiczny, zysk jaki miał na widoku drukarz, szczególnie pasierb autora Heinric Petri, przeważył nad refleksją, nad krytycznym spojrzeniem na tego typu treści. Zresztą podkreśla się pewną wyniosłość, zarozumiałość autora, który z przewagą człowieka Zachodu pisał czasami pogardliwie o innych, w czym możemy doszukiwać się obawy przed czymś nowym, nieznanym, obcym. Autor próbował być samokrytyczny, ale pozostawało to bez praktycznych następstw.

Trzeba też mieć na uwadze proces powstawania dzieła. Münster jak już wspomniano rozsyłał listy do władców, uczonych, podróżników, kartografów z prośbą o opisy krain, o ryciny, relacje z podróży, toteż na jego kosmografię złożyła się praca wielu osób zaproszonych do współpracy. Ta zaś układała się różnie. Stan zainteresowania jego dziełem w Europie – *entuzjastyczny był w Niemczech, które w myśl jego życzeń nadsyłały mu potrzebny materiał; mniej lub więcej życzliwy, obojętny lub nawet wrogi w innych krajach*¹⁹.

Listy Münstera miały charakter szablonu, były skomponowane w taki sposób, iż mogły się odnosić do spraw dotyczących wielu krajów. Były więc swego rodzaju ankietą. Wiele z tych listów pozostawało bez żadnego odzewu, toteż autor żalił się w korespondencji, iż adresaci

¹⁸ A. Banach, *O ilustracji*, Kraków 1950, s. 31. O pracy drukarza norymberskiego Antona Kobergera czytamy tutaj: [...] *posłużył się oszustwem niewinnym [...] ilustrował jedną i tą samą ryciną szereg różnych zdarzeń wedle potrzeby i okoliczności. Ten sam drzeworyt przedstawiał tego lub innego papieża, a nawet te same widoki miały wyobrażać różne miasta. Zaoszczędzało to znakomicie nakład pracy i wydatków, gdyż zamiast 1.809 klocków, trzeba było wycinać zaledwie 645, dla 69 miast służą tylko 22 deseczki, a 596 portretów uzyskano z odcisków 72 drzeworytów.* (s. 28, 31).

¹⁹ W. Konczyńska, *List Sebastjana Münstera...*, s. 2.

pozostają głusi na jego prośby. Tak właśnie było w przypadku Pomorza. W 1550 r. Münster pisał do księcia Johanna Albrechta I, iż wprawdzie uzyskał informacje dotyczące pomorskich miast, ale na wiele listów nie otrzymał jednak żadnej odpowiedzi²⁰. Słynnego geografa odwiedził w Bazylei Jacob von Zitzewitz (1507–1572) pomorski polityk, kanclerz na dworze książąt pomorskich Filipa I i Jana Fryderyka, obiecując przesłanie historyczno-geograficznych wiadomości o Pomorzu. Nie zostały one jednak przez autora spożytkowane, bowiem kolejna edycja książki, w której miały być wykorzystane, była już w druku²¹. Ostatecznie rozdział o Pomorzu zawierał informacje dotyczące stosunków politycznych tych ziem, genealogii, zasobów naturalnych, znaczniejszych miast. Występujące w „pomorskim” rozdziale nieścisłości powodowały, iż podaną tu wiedzę traktowano bardziej jako ciekawostkę antykwaryczną, nie mającą wartości historycznej²².

Dzieło Münstera notujemy obecnie w Szczecinie w dwóch egzemplarzach. Jeden z nich z 1567 r. jest własnością Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie. *Biblię świata*, zwaną tak przez samego autora, przez innych zaś opisem świata, geografią powszechną czy głównym dziełem doby Reformacji, posiada też biblioteka Archiwum Państwowego w Szczecinie. Jest to ostatnie wydanie z 1628 r. Księgę otwiera imponująca bogato zdobiona strona tytułowa przedstawiająca cztery niewiasty uosabiające cztery strony świata, poniżej zaś zamieszczono konterfekty władców: Nemroda z Babilonii, Cyrusa z Persji, Aleksandra Wielkiego i Juliusza Cezara. Znajduje się tutaj również portret autora w sąsiedztwie dwóch globusów: nieba i ziemi²³.

Egzemplarz ten był w posiadaniu szczecińskiego Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza, które otrzymało księgę w darze od szczecińskich masonów zrzeszonych w Łoży pod Trzema Cyrklami. Poniżej prezentujemy świadectwa jej wpływu do księgozbioru, czyli fragmenty katalogów akcesyjnego i alfabetycznego towarzystwa.

²⁰ M. Wehrmann, *Pommern in Münsters Cosmographie*, „Monatsblätter“ 1915, Nr 8, s. 57.

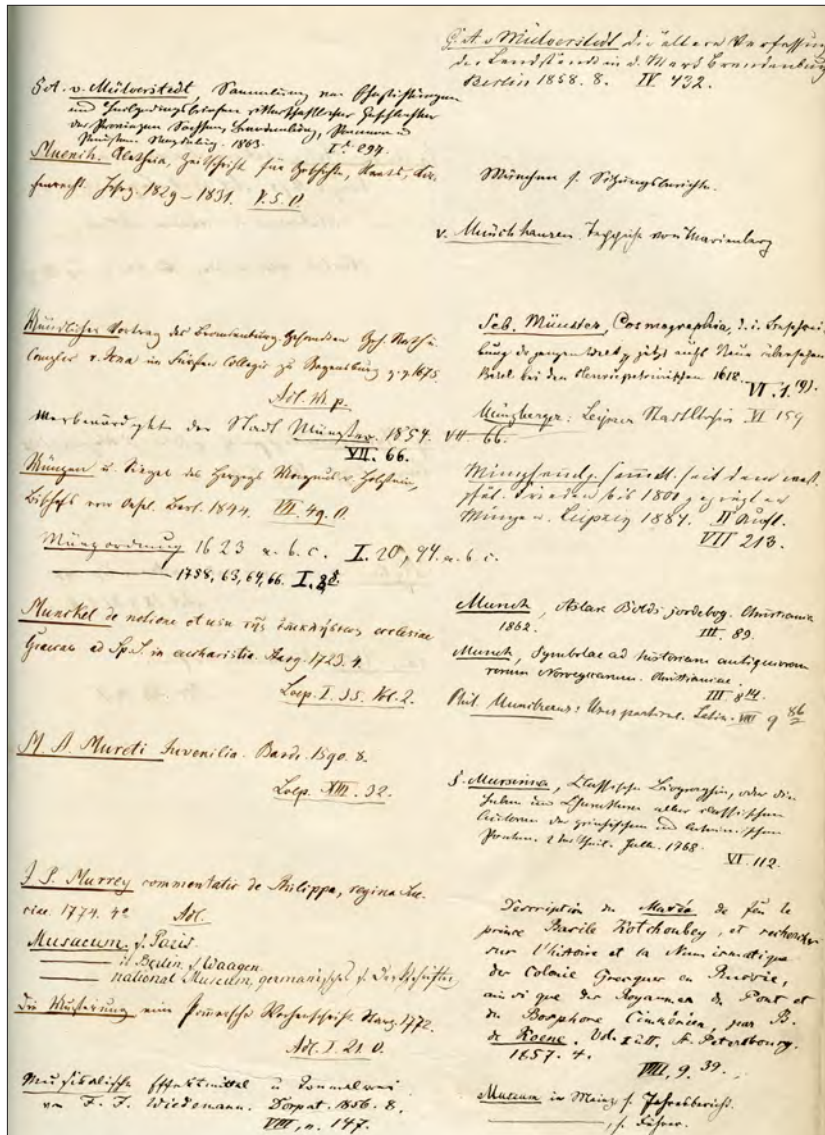
²¹ M. Stojentin, *Jacob von Zitzewitz auf Muttrin und Vorwerk vor Lassan erbsessen, ein Pommer-scher Staatsmann aus dem Reformations-Zeitalter*, „Baltische Studien“ 1897, Bd. 1, s. 166.

²² M. Wehrmann, *Pommern...*, s. 59.

²³ Zob.: G. Wessel, *Von einem, der daheim blieb, die Welt zu entdecken: die Cosmographia des Sebastian Münster, oder Wie man sich vor 500 Jahren die Welt vorstellte*, Frankfurt am Main 2004, s. 308.

II. 3. APSz, PTHA, Alphabetischer Catalog der Druckschriften in den Bibliotheken der Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde zu Stettin, sygn. 189.

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Państwowe w Szczecinie. Przewodnik po zasobie archiwalnym. Akta do 1945 roku. Oprac. zbior.: R. Gaziński, P. Gut, M. Szukała, Warszawa-Szczecin 2002.
- Babicz J., Walczak W., *Zarys historii odkryć geograficznych*, Warszawa 1970.

- Banach A., *O ilustracji*, Kraków 1950.
- Burmeister K., H. *Sebastian Münster – Versuch eines biographischen Gesamtbildes*, in *Basler Beiträge zur Geschichtswissenschaft*, Bd. 91, Basel und Stuttgart 1963.
- Frankel, M., *Zarys dziejów i informacja o zasobie biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, „Szczeński Informator Archiwalny” 2002, Nr 16.
- Frankel M., *Zarys dziejów i informacja o zasobie biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, w: *Mundus archii mundus memoriae. Archiwum Państwowe w Szczecinie 1945–2005*, Szczecin 2007.
- Grzelak J., *Długa droga do Karkutschstrasse. Lokale pruskiego Staatsarchiv Stettin w latach 1824–1901*, „Szczeński Informator Archiwalny” 2003, nr 17.
- Handbuch des personalen Gelegenheitsschrifttums in europäischen Bibliotheken und Archiven. Bd 27–31: Stettin–Szczecin: Pommersche Stanisław-Staszic – Bibliothek* Książnica Pomorska im. Stanisława Staszica – Staatsarchiv Archiwum Państwowe, oprac. K. Garber, S. Beckmann, S. Anders, Hildesheim 2013.
- Hantzsch V., *Sebastian Münster. Leben, Werk, wissenschaftliche Bedeutung*, w: *Abhandlungen der Königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*, Bd. 41, Leipzig 1898.
- Konczyńska W., *List Sebastjana Münstera do Stanisława Łaskiego i garść szczegółów w związku z jego Kosmografią*, Kraków 1936.
- Lelewel J., *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, T. 2, Warszawa 1826.
- Pomeranica XVI i XVII wieku w zbiorach biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, Katalog, oprac. J. Kosman, Szczecin 2013.
- Pomeranica XVIII wieku w zbiorach biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie*, Katalog, oprac. J. Kosman, Szczecin 2016.
- Ripa C., *Ikonologia*, Kraków 2002.
- Stojentin M., *Jacob von Zitzewitz auf Muttrin und Vorwerk vor Lassan erbsessen, ein Pommerscher Staatsmann aus dem Reformations-Zeitalter*, „Baltische Studien” 1897, Bd. 1.
- Szukała M., *Powstanie i działalność Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie w latach 1824–1918. Z dziejów pomorskiej nauki i kultury XIX i początku XX w.*, Szczecin 2000.
- Świrko M., *Zarys historii kartografii*, Lublin 1999.
- Świerkowski K., *Wilno kolebką drukarstwa łotewskiego*, „Ateneum Wileńskie” czasopismo naukowe poświęcone badaniom przeszłości ziem WXL, Wydawnictwo Wydziału III Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, Wilno 1932.
- Turek-Kwiatkowska L., *Z dziejów służby archiwalnej. Archiwa na Pomorzu Zachodnim w latach 1808–1914*, Warszawa 1968.
- Wehrmann M., *Pommern in Münsters Cosmographie*, „Monatsblätter” 1915, Nr 8.

Wessel G., *Von einem, der daheim blieb, die Welt zu entdecken: die Cosmographia des Sebastian Münster, oder Wie man sich vor 500 Jahren die Welt vorstellte*, Frankfurt am Main 2004.

Sebastian Münster, Namenspatron des Ingelheimer Gymnasiums http://archiv.smg-ingelheim.de/schulpage/sebastian_muenster_namenspatron/die_kosmographie.htm [data dostępu 2.10. 2017].

Janina Kosman

Z bibliotecznej półki: *Cosmographia* Sebastiana Münstera

From the library shelf: „*Cosmographia*” of Sebastian Münster

Streszczenie

Biblioteka Archiwum Państwowego w Szczecinie posiada jeden z większych wśród archiwów polskich, historyczny księgozbiór, który gromadzony był przez Towarzystwo Historii i Starożytności Pomorza (Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde) oraz archiwum prowincjonalne (Provinzial Archiv für Pommern in Stettin). Liczy on ponad 1600 jednostek inwentarzowych. Wydzieloną kolekcję stanowią druki ulotne z XVI–XVIII w. Wśród wielu cennych starych druków znajduje się w tym zbiorze *Cosmographia* Sebastiana Münstera będąca swoistym bestsellerem wydawniczym epoki druku. Biblioteka Archiwum Państwowego w Szczecinie posiada ostatnie wydanie tego dzieła z 1628 r.

Summary

In the library of the State Archive in Szczecin is kept one of the biggest historical book collection among polish state archives, which was begun by Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde and Provinzial Archiv für Pommern in Stettin. It counts over 1600 inventory units. The part of that collection are ephemera from the 16th to the 18th centuries. „*Cosmographia*” by Sebastian Münster, among many other valuable old prints, is the part of that collection too. That book is a kind of bestseller of the print era. The library of the State Archive in Szczecin possesses the last edition of that old print from 1628.

Słowa kluczowe: kultura książki, biblioteki, stare druki

Keywords: book culture, libraries, old prints